

EURÓPA 1944-1945

Szerkesztette:
Virányi Péter

MTA II. VILÁGHÁBORÚ TÖRTÉNETE ALBIZOTTSÁG

2021

EURÓPA 1944-1945

EURÓPA 1944-1945

Konferencia kötet

Szerkesztette:
Virányi Péter

MTA II. világháború története albizottság

2021

A kötet megjelenését a Magyar Tudományos Akadémia támogatta.

Kézirat lezárva: 2021. február 20.

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás az MTA II. világháború története albizottság előzetes írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerzők, 2021

© Szerkesztő, 2021

<https://2vh-albizottsag.hu/>

[facebook.com.MTAMasodikVilaghaboruTorteneteAkbizottsag](https://facebook.com/MTAMasodikVilaghaboruTorteneteAkbizottsag)

A kiadásért felel: Stark Tamás és Virányi Péter

Címlap: Virányi Péter

Tördelés: Szulovszky János

ISBN 978-963-508-958-1

TARTALOM

Bevezetés (Stark Tamás – Virányi Péter).....	6
Vitári Zsolt : A Német Ifjúság háborús szerepvállalása	8
Kalmár Miklós : A nemzetiszocialista elit pihenőhelye	32
Virányi Péter : Háború puska nélkül. Hogyan lett márka a náci birodalom?	47
Andreides Gábor : Az olasz szociális köztársaság háborús propagandája 1943–1945	78
Nagy Boglárka : Plakátok mint a háború szolgái	95
Mezei Bálint : Vöröskeresztes magyar kórházvonattal a keleti frontra 1942–43-ban. Reményi József főhadnagy háborús naplója és fényképei	117
Stark Tamás : Viták az első magyarországi deportálásról	141
Végső István : Az örökké elfeledett hősi halott. Marancsik Pál halálának kálváriája	155
Márkus Beáta : A német származású lakosság Szovjetunióba deportálása a délkelet-magyarországi lokális források tükrében, 1944/1945	170
Bene Krisztián : Az újjászervezett francia haderő etnikai összetétele és részvétele az anyaország felszabadításában	196
Pritz Pál : Vajon tényleg helytartó volt-e Dr. Veessenmayer Ödön 1944-ben Magyarországon? Kutatás módszertani töprengések	215
Lénárt T. András : A semlegesség árnyalatai – Spanyolország a második világháborúban	240
Laczó Ferenc : Munkácsi Ernő feloldhatatlan dilemmái. A holokauszt magyar történetírásának kezdetei	257
Daniela Ozacky-Stern : Propaganda of extermination: Goebbels and the last year of World War II	265

Lénárt T. András

A SEMLEGESSÉG ÁRNYALATAI SPANYOLORSZÁG A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚBAN

Absztrakt

Francisco Franco tábornok 1939-ben diktatúrát épített ki Spanyolországban, miután megnyerte a demokratikus kormány ellen kirobbantott polgárháborút. Ugyanebben az évben kitört a második világháború. Bár Franco politikai nézetei közel álltak a Mussolini és Hitler által képviselt nézetekhez, az országa meggyengülten került ki a spanyol vérengzésből, így valószínűtlen volt, hogy belépjen a világháborúba. Az ország eleinte semleges álláspontot foglalt el, majd elmozdult a nem hadviselő fél státusz irányába: a propaganda terén támogatta Olaszországot és Németországot, valamint önkéntesekből álló kontingenst (a Kék Hadosztályt) küldött a németek megsegítésére a keleti fronton. Később ismét semlegessé vált. A tanulmány célja bemutatni, Spanyolország milyen megfontolások alapján alakította ki a tengelyhatalmakhoz és a szövetségesekhez fűződő viszonyát, különös tekintettel a világháború második felére.

Kulcsszavak: *Spanyolország, semlegesség, nem hadviselő fél státusz, Kék Hadosztály*

A második világháború történetét tárgyaló munkák többségében Spanyolországra általában kevés figyelem jut, melléktémaként, esetleg lábjegyzetes megjegyzésként tűnik csak fel. Ez alapvetően természetesnek is tekinthető, mivel egy háborúban elsősorban az abban tevőlegesen is részt vevő hadviselő felek játsszák a főszerepet, a hispán ország ebből a szempontból nem kellene, hogy jelentősnek mutakozzon. Ugyanakkor mégis vizsgálni kell Spanyolország szerepét és tevékenységét e világméretű fegyveres konfliktus időszakában, hogy teljesebb képet kapjunk a háború nemzetközi viszonyrendszeréről.

Előzmények és háttér Spanyolországban

Az 1936 és 1939 között vívott spanyol polgárháború a második világháború egyik közvetlen előzményeként vonult be a történelembe. A demokratikus módon megválasztott baloldali köztársasági kormány

(amelyben balközéptől a radikális szélsőbalig minden erő képviseltette magát), valamint az ennek tevékenységére katonai puccsal reagáló, jobboldali-nacionalista erők közötti összeütközés alapvetően a spanyol nemzetet érintő polgárháború volt¹, de számos nemzetközi vonatkozással is bírt. A baloldali kormány a Szovjetuniótól kapott mérsékelt segítséget, valamint a Nemzetközi Brigádok révén a világ számos országából – így Magyarországról is – érkeztek önkéntesek, hogy az antifasizmus jegyében álljanak ki a jobboldali felkelők ellen. A másik oldal külföldi háttere ennél sokkal jelentősebb, témánk szempontjából pedig relevánsabb volt: a náci Németország és a fasiszta Olaszország támogatásáról biztosította a spanyol lázadó fegyvereseket. Őket eleinte több tábornok vezetett, később Francisco Franco lett a kizárólagos irányítójuk. Hitler és Mussolini azt remélték, hogy egy jobboldali katonai vezetés alatt álló Spanyolország a későbbiekben hasznos együttműködő lehet a nemzetközi terveik megvalósítása során. A két ország segítségének egyik leglátványosabb, leghírhedtebb megnyilvánulása 1937. április 26-án történt, amikor a német Condor Légión és az olasz Legionárius Légierő bombatámadást hajtott végre a baszkföldi Guernica település ellen. Száznál több (más becslések szerint közel háromszáz) halálos áldozata volt a pusztításnak, amelynek Pablo Picasso, még abban az évben emléket állított *Guernica* című festményével. Az olasz és a német támogatás alapvetően harcoló alakulatok, fegyverek, harckocsik, repülőgépek és lőszer küldését jelentette, valamint mindkét ország erőteljes nemzetközi propagandát fejtett ki a spanyol jobboldal érdekében. Természetesnek tűnhet, hogy a két európai vezető, de mindenekelőtt Adolf Hitler, a későbbiekben viszonzást várt a spanyoloktól a 30-as évek végén nyújtott segítség fejében.

A polgárháború lezárultával a győztes csapatok vezetőjeként Franco tábornok diktatórikus állama állt fel, amelyet Új Spanyolországként neveztek el. Az önmagát nemzetikatolikusként, konzervatívnak és antikommunistának tartó rezsim alappilléreit a fegyveres erők és a katolikus egyház adta. A rendszer által vallott ideológia nem definiálható valamely elem kizárólagosságával, de közel állt a korszak jobboldali

---

¹ A spanyolok szóhasználatával élve: „testvérgyilkos háború”.

rezsimjeinek hitvallásához. Bár a diktatúra teljes fennállásának időszakát (1939–1975) tekintve nem nevezhető fasizmusnak, de számos tényező alapján a szélsőjobboldali rendszerek csoportjába sorolható, a második világháború végéig pedig a kormányzásban kulcsszerepet játszott az egyetlen engedélyezett pártként működő *Falange*², amely már alapításakor is Benito Mussolini fasizmusát tartotta a követendő útnak. (erről lásd: Lénárt 2019). Az 1940-es években a kormányzást keménykezű diktatúra jellemezte, amelynek első fele egybeesett a második világháborúval. A rezsim leszámolt az ellenfeleivel, százezres nagyságrendben történtek kivégzések, közel háromezren kényszerültek emigrációba, minden baloldali szerveződést és pártot betiltottak, a kisnemzetek (mint a katalán, baszk és gallego) nem használhatták a nyelvüket. A társadalomra az állami terror és az élet minden területére kiterjedő propaganda nehezedett. A polgárháború következményeként az ország nemzetközi elszigetelődésben élt, a demokratikus hatalmak többsége megszakította a kapcsolatait Franco diktatúrájával, a hatalmas szegénységben tengődő nemzet helyzete így még tovább romlott. Az 1950-es évek elejétől azonban – a fokozódó hidegháború kontextusában – a nyugati országoknak szükségük volt a már évtizedek óta markánsan antikommunista spanyol kormány együttműködésére, így megkezdődött a közeledés, gazdasági és katonai megállapodásokat kötöttek, majd a rezsim fokozatosan lazított bizonyos területeken.

Meghívás egy világháborúba

A harcok kezdetekor Francisco Franco tábornok (a *Caudillo*) egyértelműen a tengelyhatalmakkal szimpatizált, ugyanakkor nem volt egyértelmű, hogy ezt a rokonszenvet milyen mértékben és módon fejtheti ki. 1939-ben Spanyolország a szó gazdasági, infrastrukturális és erkölcsi értelmében is romokban hevert. A győztesek bosszúhadjárata a legyőzöttek ellen egyre intenzívebbé vált, miközben a hatalom fegyveres erői még hosszú évekig folytatták harcukat a baloldali (leginkább kommunista és anarchista) gerillák ellen, akik nem akartak bele-

---

² Eredeti nevén: Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacional Sindicalista.

nyugodni a vereségbe. Ebben a helyzetben egy újabb háború vállalása a szokásosnál is nagyobb akadályokba ütközött. Alapvetően két álláspont közül választhatott: aktívan részt vesz a háborúban a tengelyhatalmak oldalán vagy semleges marad, ahogyan az első világháborúban is tette. A harmadik opció, a szövetségesekkel történő együttműködés nem jöhetett szóba, egyrészt a politikai-ideológiai szembenállás miatt, másrészt tudatában volt annak, hogy a nemzetiszocialista Németország és a fasiszta Olaszország megnehezítheti az életét a háború alatt és az azt követő békeidőben is. Ugyanakkor a szövetségesek egyértelmű ellenségévé sem kívánt válni, mert nem lehetett biztos a harcok kimenetelében, nem tudhatta, mely országoknak lesz döntő befolyása Európa jövőjére. Franco számára egyértelmű volt, hogy a spanyol birodalom soha nem érheti el a korábbi nagyságát és befolyását, de Európában és Latin-Amerikában az eddiginél fontosabb szerepre törekedett,³ bízott abban, hogy a világháború után ezek a tervei – amennyiben megfelelően választ szövetségest – megvalósulhatnak.

Spanyolország és Németország 1940 kora ősztől kezdődően külügyminiszteri szintű egyeztetéseket folytatott arról, hogy a mediterrán ország milyen feltételek mellett lépne be a háborúba, bár mindkét fél tisztában volt azzal, hogy a polgárháború által romba döntött spanyol nemzet valószínűleg nem sokkal tudna hozzájárulni a tengelyhatalmak ügyéhez. 1940. október 23-án találkozóra került sor Adolf Hitler és Francisco Franco között a spanyol határhoz közel fekvő francia

---

³ Mivel földrajzilag és politikailag lehetetlen volt Spanyolország és a volt latin-amerikai gyarmatok egyesítése, szellemi síkon próbáltak erre törekedni. A tettek és a retorika alapján egy olyan, Benedict Anderson által elképzelt közösségnek nevezett formáció létrehozása volt a cél, amelynek résztvevőit nem feltétlenül köti össze közvetlen hatalom, a kapocs a múltban és a jelenben egyaránt keresendő. A Falange által megtestesített „birodalmi akarat” mutatta, hogy – bár a latin-amerikai gyarmatok már elszakadtak az anyaországtól – ismét bekövetkezhet az egyesülés spirituális síkon. Véleményük szerint valódi szeparáció igazából nem is történt, mert a hispán faj mindig is egy volt, a népeit semmilyen földi hatalom nem szakíthatja szét. Az egykoron nagy és legyőzhetetlen hispán birodalom szellemi téren továbbra is fennáll, Spanyolország hivatott őrködni az egység felett. A közös múlt, a nyelv, a szokások, a kultúra, a vallás és a spanyolokban és latin-amerikaiakban egyaránt csörgedező hispán vér mindörökké összeköti az óceán két oldalán élő népeket.

Hendaye település vasútállomásán. A beszélgetésen a Führer és külügyminisztere, Joachim von Ribbentrop, a Caudillo és külügyminisztere, Ramón Serrano Suñer, valamint két tolmács vettek részt. Bár Franco számára egyértelmű volt, hogy a jelenlegi helyzetben az országa egyelőre valószínűleg nem válhat hadviselő féllé, Hitler tett még egy utolsó kísérletet a spanyol vezető meggyőzésére. Mérlegelniük kellett, hogy a hadviselő féllé válás feltételeként támasztott spanyol igények mennyiben tűnnek teljesíthetőnek a németek számára. Francónak számos követelése volt. Csak néhányat közülük: Németország növelje meg számottevően a Spanyolországnak nyújtott hadászati, nyersanyag- és élelmiszertámogatást, tengelyhatalmi győzelem esetén Gibraltár kerüljön ismét spanyol fennhatóság alá,⁴ valamint Franciaország észak-afrikai területeinek egy része szintén Spanyolországhoz tartozzon (ez utóbbi kérés természetesen ellentétes volt a németekkel szövetségben álló francia Vichy-kormány érdekeivel). Máig nem egyértelmű a kutatók, történészek számára, hogy végül mi lehetett a legfőbb ok, amiért nem sikerült megegyezni: vajon Hitler (és vele együtt Mussolini is) túlzásnak találta Franco területi és egyéb követeléseit, vagy a spanyol tábornok eleve azért támasztott szinte megvalósíthatatlan igényeket, hogy erre hivatkozva maradjon ki a világháborúból. Valószínűleg mindkét megközelítés igaz lehet. Ugyanakkor abban a legtöbben egyetértenek, hogy a németek elérhették (vagy kikényszeríthették) volna a spanyol részvételt akár egyedül, akár az olaszok segítségével, de ez nem tűnt a számukra életbevágónak; éppen ellenkezőleg, Hitler és Mussolini szűkebb köre felhívta a figyelmet arra, hogy egy rossz állapotban lévő Spanyolország belépése talán inkább terhet jelentene, Franco követelései pedig aránytalanok és teljesíthetetlenek. Mindenesetre a Führer korábban is meglévő ellenszenvé, amit a Caudillo személyisége és általában véve a „gőgös és beképzelt, álomvilágban élő spanyol nép” iránt táplált, nem csök-

---

⁴ A spanyol örökösödési háborút 1713-ban lezáró utrechti béke értelmében a Spanyol Királyság átadta Gibraltárt Nagy-Britanniának. A spanyol társadalom egy részében és bizonyos politikai pártokban azóta is gyakran felvetül, hogy valamilyen módon vissza kellene szerezni a területet; néhányan abban reménykedtek, hogy az Egyesült Királyság Európai Unióból való kilépése révén ez megvalósulhat, de nem történt komoly lépés ennek érdekében, és nem is tűnik reálisnak egy ilyen törekvés.

kent. Pár nappal a találkozó után azt mondta, hogy „inkább kihúzatnám három vagy négy fogamat, mint hogy újra beszéljek ezzel az emberrel”. Franco túlzott igényei azért is sérthették Hitlert, mert úgy tűnt, a spanyol tábornok nem eléggé hálás a polgárháború alatt neki nyújtott német segítségért (Preston 1992, Preston 1998, Wingeate Pike 2008) A közel hét órán át tartó találkozó tehát nem úgy sikerült, ahogyan a két fél tervezte, ennek fő okai elsősorban az ellentétes álláspontok voltak, de a tolmácsolási gondok sem segítettek. (Lénárt 2020) Eredményként mindössze egy titkos záradékot tudtak felmutatni, amelyről csak 1960 után szerzett tudomást a világ: ebben rögzítették, hogy Spanyolország egy későbbi időpontban beléphet a világháborúba a németek támogatásaként, amennyiben megfelelőnek ítéli a pillanatot, a németek pedig ennek fejében ígéretet tettek arra, hogy segítik a spanyolokat Gibraltár visszaszerzésében. Ténylegesen hasznosnak bizonyultak viszont azok a megállapodások, amelyek élénkítették a két ország között fennálló gazdasági kapcsolatokat. (García Pérez 1994)

A spanyol-német tárgyalásokkal párhuzamosan a britek aggódtak amiatt, hogy a Földközi-tengerre vezető út tekintetében kulcsszerepet játszó Spanyolország háborúba lép a tengelyhatalmak oldalán, de azt remélték – valószínűleg joggal –, hogy nincs olyan gazdasági-infrastrukturális állapotban, hogy ezt megtehesse. Ugyanakkor rossz jelnek tűnt, hogy a hendaye-i találkozó előtt nem sokkal Franco lecserélte több olyan miniszterét, köztük a külügyminiszterét is, akik angolbarát álláspontot képviseltek, a helyükre pedig egyértelműen német szimpatizáns, falangista politikusokat ültetett. A britek – a semlegesség fenntartása fejében – továbbra is élelmiszertámogatást nyújtottak a súlyos gondokkal küzdő Spanyolorzágnak, valamint különböző nyersanyagokat vásároltak tőlük. 1942-ben megpróbálkoztak más módszerrel is, de ez csak mérsékelt sikert hozott: spanyol tábornokokat és más tiszteket is lefizettek annak érdekében, hogy a spanyol kormányban és a hadseregben hangsúlyozzák a semlegesség előnyeit. Nagy-Britannia és az Amerikai Egyesült Államok megpróbálták elsősorban a támogatások és a kereskedelmi kapcsolatok révén megakadályozni, hogy Spanyolország hadviselő féllé váljon, de nem lehettek biztosak abban, hogy ennek ellenére az ország nem lép-e be mégis a

háborúba. Megalapozott félelem volt, hogy Hitler esetleg teljesíti Franco kéréseit, ezáltal a spanyoloknak már nem lesz szükségük a szövetségesekre az ország túléléséhez, mert a németek átveszik a szerepüket. Ezzel a világháború lefolyása is visszafordíthatatlanul megváltozott volna: a tengelyhatalmak átveszik az ellenőrzést az Atlanti-óceánt a Földközi-tengerrel összekötő Gibraltári-szoros felett⁵, az Ázsia és Afrika irányából vízi úton Nagy-Britanniába érkező szállítmányok veszélybe kerülnek, a spanyol területen felállítandó német és olasz katonai bázisok működése pedig az egész európai hadszíntér számára drasztikus következménnyel jár. Ez a veszély folyamatosan fennállt, így a szövetségesek csak abban bízhattak, hogy az elkövetkező években sem változik meg Spanyolország rendkívül rossz gazdasági és infrastrukturális helyzete, és azt sem kockáztatja meg, hogy a jelenlegi brit és amerikai segélyeket lecseréli az egyelőre bizonytalannak látszó német támogatásra. A társadalom élelmiszerrel, a gazdaság nyersanyagokkal (például kőolajjal) való ellátottsága nagymértékben a szövetségesek jóindulatától függött. Ezzel nem csak a spanyol, a brit és az amerikai, de a német kormány is tisztában volt, így emiatt sem lehetett biztosra venni a német-spanyol (és olasz) együttműködés intenzívebbé válását. (Moradiellos 2005)

Nem sokkal később azonban már fontosabbnak tűnt a tengelyhatalmak számára, hogy Spanyolország belépjen a háborúba. Az események alakulása szükségessé tette, hogy Hitler átvegye az uralmat Gibraltár felett, így lezárhatják a szövetségesek elől a Földközi-tenger kapuját. Ehhez azonban elkerülhetetlen volt a spanyolok aktív közreműködése. Több tárgyalás is kezdődött ennek érdekében, de Franco kormánya ragaszkodott a hendaye-i találkozón megfogalmazott követeléseikhez, valamint azt is jelezte, hogy a pillanatnyi helyzetben országának szüksége van a britektől érkező szállítmányokra, amelyeket a semlegesség fenntartásának fejében kapnak. Továbbra is ragaszkodtak az álláspontjukhoz, mely szerint egy későbbi időpontban belépnek a háborúba, de ehhez több feltételnek is teljesülnie kellene; elsősorban annak, hogy Németország átvegye Nagy-Britannia szerepét Spanyol-

---

⁵ A britek valószínűleg magát Gibraltárt nem tudták volna megtartani.

ország ellátásában, valamint megkapja a kért észak-afrikai területeket, a későbbiekben pedig Gibraltárt. Hitler nem akart ismét személyesen találkozni a spanyol tábornokkal, helyette előbb német politikusok és diplomaták tárgyaltak vele. Majd 1941. február 12-én az olaszországi Bordigherában Mussolini is megpróbálta meggyőzni Francót. Ez sem hozta meg a kívánt eredményt, amit a Duce megértően kezelte; úgy vélte, „hogyan lökhetnénk háborúba egy olyan országot, amelynek csak egy napnyi tartaléka van kenyérből?” (Preston 1998: 526) Ennek ellenére Olaszország és Spanyolország között a kapcsolatok számos területre kiterjedtek a második világháború éveiben, mindvégig napirenden tartva, hogy hamarosan talán hivatalosan is egy oldalon harcolhatnak. (Katona 2007) Egyértelműnek tűnt, hogy valóban csak Franco kéréseinek teljesítése lehetne megoldás a kérdésre, de erre Hitler még nem állt készen.

A spanyol-japán kapcsolatok egyik szakértője szélesebb perspektívában szemlélte Franco viszonyulását a második világháború szereplőjéhez, középpontba helyezve a spanyol tábornok hármas felosztását. Eszerint három, egymással párhuzamosan futó háborút különböztetett meg, és országának mindegyikben más szerepet szánt. A tengelyhatalmak a Szovjetunió ellen viselt háborújában egyértelműen kifejeztek támogatását az előbbieket mellett, a szövetségesekkel folytatott harcban megpróbálta megőrizni a semlegességét, míg a csendes-óceáni hadszíntéren a barbárnak tartott japánok legyőzését tartotta szükségesnek. (Rodao García 2004) A későbbiekben látni fogjuk, hogy e hozzáállás részletei hogyan befolyásolták Franco egyes lépéseit.

A nem hadviselő fél lehetőségei

1940 júniusától kezdődően Spanyolország a semlegesség helyett a „nem hadviselő fél” státuszából mérsékelt módon támogatta a tengelyhatalmakat, ügyelve arra, hogy ne haragítsa magára a szövetségeseket sem. Egy következetesen kialakított, de távolról sem szilárd meggyőződésű opportunistá álláspontot foglalt el. Igyekezett igazodni az éppen aktuális nemzetközi helyzethez, a háború állásához, valamint az ország pillanatnyi érdekeihez. A semlegességről való áttérés a nem hadviselő fél állapotába lehetővé tette, hogy bizonyos mérték-

ben segítségére legyen az ideológiai szövetségeseinek. Ekkor Franco szinte biztos volt abban, hogy a tengelyhatalmak kerülnek ki győztesként a háborúból, ezért nem félt engedményeket tenni feléjük. 1940 második felétől a német tengeralattjárók üzemanyagutánpótlást vehettek fel és állomásozhattak a spanyol kikötőkben, ami nagy jelentőséggel bírt Hitler számára: a hatótávolságuk ezzel jelentősen megnőtt, akár Brazíliáig is eljuthattak. A Spanyol Külügyminisztérium sokszor átadta a németeknek a más, akár semleges országokban szolgáló nagyköveteiktől származó információkat is, valamint a Madridba akkreditált diplomatákról is jelentett Németországnak. (Tusell 2007) A propaganda viszont nyíltan „hadviselő féllé” vált, a spanyol napilapok és a mozikban kötelező jelleggel vetítendő állami filmhíradó alapján jól látható volt a németek és olaszok támogatása, kizárólag a győzelmeikről számoltak be, ezzel is felkészítve a lakosságot arra, hogy ha Spanyolország végül belép a háborúba, akkor azt egyértelműen a győztes fél oldalán teszi. A hírszolgáltatás mellett a szabadidős tevékenység eltöltése során is szembesülhettek a propagandaüzenetekkel, elsősorban a filmművészetben keresztül (Lénárt 2018), de a közoktatásban átadott ismeretek alapján is világos volt az ország álláspontja.

Spanyolország a Németország iránti szimpátiája kifejezéseként a háborús kémtevékenységben is részt vállalt. A jól szervezett német kémhálózat aktívan működött a tengelyhatalmi, a szövetséges és a semleges országokban is, a spanyol esetben a kormány és a hatóságok támogatását is élvezte. A kémek mellett a Gestapo tisztjei is jelen voltak, akik nem csak a szövetséges (elsősorban brit) titkosszolgálatok akcióiról kívántak információt szerezni, de őrködtek a honfitársaik felett is, leleplezve a Spanyolországban kettős ügynökként dolgozó, a náci ügyet csak színleg támogató németeket, akik ellen eljárhattak spanyol földön is. Ez elsősorban a letartóztatásukat és hazaszállításukat jelentette, de más eszközökhöz is folyamodhattak, amennyiben azt szükségesnek tartották. A társadalom számára nem volt egyértelmű, hogy milyen küldetésben jártak, más titkosszolgálatokhoz hasonlóan a német ügynökök is igyekeztek titokban dolgozni, akár kereskedelmi tevékenységnek álcázni a műveleteiket. (Collado Seidel 1992, Juárez Camacho 2016) Természetesen az ellenfél is tudatában volt annak,

hogy a spanyolok engedélyezik területükön a németek kémtevékenységét, és ezt ki is használták. A szövetségesek az ún. *Vagdalthús hadművelet* (*Operation Mincemeat*) kivitelezésében is kulcsszerepet szántak Spanyolországnak. A cél az volt, hogy elhitessék a németekkel, a következő cél Görögország megszállása lesz, így Szicília helyett oda összpontosítják majd az erőiket. A kémfilmekbe illő hadművelet egyik fő átverésének színhelye a spanyolországi Huelva volt, ahová egy hamis iratokkal felszerelt holttestet juttattak. A nála lévő dokumentációt a spanyol hatóságok megosztották a német konzullal, ezek pedig sikeresen megtévesztették Hitlert is, aki az olasz térségből a görög vizekre csoportosította át erői egy részét. Ez a spanyol területen végrehajtott hadművelet megkönnyítette Szicília bevételét. (Moradiellos 2005)

A nem hadviselő fél státusza azt is lehetővé tette Franco számára, hogy – bár tevélegesen nem vett részt a második világháborúban – katonai erővel támogassa Hitlert. Reguláris hadsereg keretében ezt nem tehette volna meg, de egy önkéntesekből álló hadtest felállításának nem volt akadálya, így nem kellett hadat üzennie a Szovjetunió-nak sem. Ezt a lehetőséget nyitva is hagyta a spanyol tábornok a Führerrel folytatott hendaye-i megbeszélése során. A spanyol társadalom számára tökéletes magyarázatként szolgált, hogy az önkéntesek, hasonlóan a korábbi polgárháborúhoz, most is a kommunizmus ellen harcolnak, mert a kereszténység nevében folytatni kell a „bolsevik ateizmus” elleni háborút. Az önkéntesség kritériuma természetesen nem teljesült maradéktalanul, de hivatalosan minden katona önszántából vett részt a Kék Hadosztályban (hivatalos nevén: Spanyol Önkéntesek Hadosztálya), amely a németek megsegítésére indult a keleti frontra. Elsősorban veterán katonák és a fasizmussal szimpatizáló civilek jelentkeztek a küldetésre, cserébe anyagi és természetbeni (élelem, élelmiszerjegy) juttatásban részesültek. Ugyanakkor olyanok is voltak, akiknek a szolgálatért cserébe a hatóságok elengedték a rájuk vagy egy családtagjukra kiszabott büntetést.⁶ 1941 és 1943 között hoz-

---

⁶ A máig egyik legfontosabb spanyol filmrendezőnek számító Luis García Berlanga, például azért csatlakozott a Kék Hadosztályhoz, mert cserébe elengedték az édesap-

závetőlegesen 50 ezer spanyol fegyveres harcolt ebben az Agustín Muñoz Grandes tábornok által vezetett gyalogos különítményben, számos csatában részt vettek, ezek közül Leningrád ostroma a legjelentősebb. Közel 150 spanyol nő is velük tartott, akik nővérként segítettek a tábori kórházakban. 1943 őszén a szövetségesek egyre nagyobb nyomást helyeztek Francóra annak érdekében, hogy hívja vissza a hadosztályt, különben hadviselő féllé minősítik Spanyolországot. Ezt a kérést a tábornok nem kizárólag a fenyegetés miatt teljesítette, hanem azért is, mert az önkéntesei sorozatos veszteségeket szenvedtek el a szovjetektől, közel 5 ezren meghaltak, sokan pedig szovjet fogságba estek és munkatáborokba kerültek. Franco úgy vélte, ha később mégsem lépne be országa a háborúba, akkor a Kék Hadosztály bevetésével alapvetően törtlesztette az adósságot, amellyel a polgárháború idején nyújtott német segítségért tartozott.⁷ A csapat visszarendelésével nem tért haza minden spanyol, sokan – meggyőződéses antikommunisták lévén – inkább csatlakoztak a német hadsereghez. (Caballero Jurado 2019, Tusell 2007)

Ahogy korábban említettük, támogatások szintjén Spanyolország kapcsolatban állt a szövetségesekkel, ugyanakkor ez nem zárta ki, hogy a tengelyhatalmakkal is szoros (és egyre szorosabb) gazdasági együttműködést alakítson ki. A semleges és a nem hadviselő fél státusza is lehetővé tette Franco tábornok számára, hogy mindkét irányban fenntartsa a számára előnyösnek számító egyezményeket. Németországgal már a spanyol polgárháború alatt megszülettek a kereskedelmi jellegű szerződések, amelyek kiegészítették a felkelők számára nyújtott katonai segítségnyújtást. Ezeket 1939-ben megújították, valamint újabbakat is aláírtak mindkét fél érdekében. Nem csak a spanyo-

---

ja halálbüntetését. Berlanga nem szimpatizált a jobboldallal, filmszatíráiban folyamatosan az általa képmutatónak vélt keresztény-konzervatív társadalmat bírálta, a hadosztályba csak az említett családi okokból lépett be.

⁷ Több mint egy évtizeddel később ismét felmerült egy, a Kék Hadosztály mintájára megszervezendő, önkéntesekből álló különítmény felállítása a kommunizmus elleni harc jegyében, szintén Muñoz Grandes tábornok parancsnoklása alatt: 1956-ban a magyar nép megsegítésére küldtek volna egy hadosztályt Budapestre, ez a terv azonban meghiúsult.

loknak volt szükségük a partnertől érkező bevételekre, de a németek számára is életbevágó volt, hogy hozzájussanak a Spanyolország által biztosított nyersanyagokhoz. Ezek közül a legfontosabb a volfrám volt, amelyet már eleve német cégek termeltek ki a spanyol területeken 10 éves koncessziós szerződések keretében, ezek ugyanis nélkülözhetetlenek voltak a német fegyvergyárak zavartalan működéséhez⁸. Ha Spanyolország nem is lépett be a háborúba, de a segítsége elengedhetetlen volt ahhoz, hogy a németek megvívhassák a harcukat. A szövetségesek ezt úgy értelmezték, mintha a spanyolok a kész fegyvereket adták volna el a nácioknak, és ismét azzal fenyegetőztek, hogy hadviselő félnek fogják tekinteni a hispán országot. Franco azonban nem állhatott el ettől a megállapodástól, mert Hitler ebben az esetben is arra hivatkozott, hogy a spanyol kormány tartozik neki a polgárháborús segítségnyújtásért. A helyzet 1944 augusztusában változott meg, amikor a szövetségesek egyre jobb eredményeket értek el Franciaországban, így megszűnt a Spanyolország és Németország közötti szárazföldi összeköttetés. (Leitz 1996)

Az új semlegesség és következményei

1943 elejétől Franco tábornok már úgy ítélte meg, hogy a háború eseményei kedvezőtlen fordulatot vettek, ezért megpróbálta elkerülni, hogy Hitler és Mussolini esetleges bukása őt is magával rántsa. Országát ismét semlegesnek nyilvánította magát, ami inkább csak a hivatalos, elméleti síkon volt jelentős, mert a gyakorlatban kevés változás történt. Ugyanakkor Franco megpróbálta egyre lazábbra fogni a tengelyhatalmakkal fennálló kapcsolatot.

Spanyolország és Németország között a legtöbb területen kölcsönös volt a szimpátia és az együttműködés, bizonyos kérdésekben azonban nem volt összhang kettejük között. Ezek közül az egyik legfontosabb a zsidósághoz fűződő viszony. Szemben a nemzetiszocialisták antiszemitizmusával, a spanyol nemzetikatolicizmus eszmerendszerében az esetenként szitokszóként használt „judeo-” előtag alapvetően vallási és nem faji indíttatású támadás volt. A zsidóság ellen komoly, drasztikus fellépés nem merült fel. Miután a spanyol kormány híret vette a

---

⁸ Harckocsik a páncéllemezenél és páncéltörő lőszerkészítésénél használták

koncentrációs táborok létezésének, lehetőséget teremtett arra, hogy a különböző európai országokban szolgáló spanyol diplomaták vizumot bocsássanak ki azon zsidó származású kérvényezők részére, akik bizonyítani tudták a spanyol származásukat.⁹ (Alpert 2009) Többen közülük azonban nem csak azoknak a zsidó üldözötteknek segítettek, akik az Ibériai-félszigetről származtak, hanem minden zsidónak, akinek csak tudtak. Az egyik leghíresebb Ángel Sanz Briz spanyol diplomata esete, aki Budapestről több mint 5 ezer zsidót mentett meg 1944 végén, védlevelet adott nekik, hogy megmeneküljenek. A küldetését Franco és kormánya nem támogatta egyértelműen, de minden tény arra utal, hogy tudott róla, és sokáig nem tett ellene. Csak akkor hívta vissza Sanz Brizt, amikor a magyar hatóságok és a németek számára túl „látványos” lett a tevékenysége, vagyis Hitler szemében már provokációnak számított. A spanyol tábornok azért is lehetett elnéző a diplomatája tetteivel kapcsolatban, mert ekkorra már valószínűbbnek látta a szövetségesek győzelmét, így a jövőre gondolva azt is bizonyíthatta, hogy bizonyos téren akár szembe is mert volna szállni a németekkel. (Espada 2013, Harsányi 2004)

Bár a tanulmány központi témája az európai hadszíntér, egy bekezdés erejéig szükséges kitérni a csendes-óceáni hadszíntérre is, hogy a világháború utolsó fázisa kapcsán is világos legyen az, amire korábban már utalás történt: Franco eltérő módon viszonyult a háború különböző résztvevőihöz. Nagy számban éltek spanyolok a csendes-óceáni térségben, mivel a korábbi évtizedek során elsősorban kereskedők, misszionáriusok, a spanyol polgárháború után pedig köztársasági menekültek érkeztek ide. Részben a volt spanyol gyarmaton, a Fülöp-szigeteken, részben más országokban éltek, és többségük segédkezett a hódító japánok elleni harcban. A francói propaganda – a spanyol európai érdekeknek megfelelően – eleinte megpróbálta a japánok oldalára állítani őket, de ez nem sikerült. Az amerikai-japán összecsapásokban a régióban élő spanyolok az amerikaiakat támogat-

---

⁹ Mindennek alapja Miguel Primo de Rivera kormányának 1924-ben hozott rendelete, amely szerint spanyol állampolgárságot kaphatnak azok a zsidók, akik bizonyítani tudják szefárd származásukat, vagyis azt, hogy Spanyolországból úzték ki őket a 15-17. században.

ták (fegyverrel vagy kémkedéssel), ennek következtében a japán csapatok üldözését is el kellett szenvedniük, amely gyakran mészárlásokhoz vezetett. Ezeket már Franco sem nézhette el, az ideológiai szimpátián felülkerekedett a hazafias szemlélet: nem tolerálhatta, hogy egy eltérő kultúrájú nép büntetlenül mészárolja le a katolikus spanyolokat, még akkor sem, ha a világháborúban egymás potenciális szövetségesei lettek volna. Megváltozott a japánokról szóló spanyol retorika, 1944-től kezdődően barbár, legyőzendő népként festette le őket a sajtó és a mindent átszövő propaganda, a háború utolsó hónapjaiban még annak a lehetősége is felmerült, hogy Spanyolország hadat üzenjen Japánnak. Utóbbira nem került sor, de a két ország viszonya rendkívül ellenségesé vált. Franco nem kockáztatott sokat, mert Európában a tengelyhatalmak győzelmi esélyei ekkorra már csekélyek voltak, a másik kontinensen fekvő országgal kialakult konfliktusa pedig vállalható tehernek bizonyult. (Rodao García 2004)

Ismert tény, hogy a második világháború utolsó heteiben és az azt követő időszakban a felelősségre vonás elől menekülő nácik és szövetségeseik megpróbálták külföldre távozni, az elsődleges célhely Latin-Amerika volt. Közülük sokaknak Spanyolország tranzitországgként segített, a spanyol kikötőkből távozhattak azok, akik eljutottak odáig. Ugyanakkor a spanyol kormány több ezer olyan náci és náci-szimpatizáns háborús bűnösnek adott menedéket, akik átmenetileg vagy hosszabb távon is az országban maradhattak, csak a nemzetközi nyomás hatására adták át sokukat a háborús bűnöket vizsgáló bíróságoknak. A Spanyolországban élő német kolónia, amely a korszakban a második legnépesebb külföldi csoport volt a portugál után, megpróbált segíteni a befogadottak elhelyezésében. Az itt élő közel húszezer német emigráns nagy része a háború alatt a nácik számára kémkedett, a harcok végeztével pedig segíteni próbáltak, hogy volt „megbízóik” elmenekülhessenek a földrészről, vagy biztonságban élhessenek a spanyol jobboldali diktatúrában. (Collado Seidel 1992) A Franco-kormány azonban nem vállalt fel nyílt nézeteltérést a győztes hatalmakkal, így óvatosan kellett kezelnie a felmerülő ügyeket. A spanyol diktatúra célja a túlélés volt.

A jövő

Az európai szélsőjobboldal vereséget szenvedett a második világháborúban, ami Hitler és Mussolini bukásához vezetett. Franco megpróbálta elkerülni, hogy ugyanerre a sorsra jusson. A győztes hatalmak tisztában voltak azzal, hogy a spanyol rezsim is rokonszenvezett a faszizmussal, a semleges és a nem hadviselő fél státusz fenntartása elsősorban az ország szűkös lehetőségei miatt történt, nem meggyőződésből. A demokratikus hatalmak többsége visszavonta a nagyköveteit Spanyolországból, a diktatúra teljes elszigetelésére törekedtek, abban is bízva, hogy a már eleve rossz anyagi és infrastrukturális helyzetben lévő ország összeroppan. Csak néhány külföldi együttműködő maradt (például Antonio Salazar Portugáliája, Juan Domingo Perón Argentínája vagy a Vatikán), a problémákon azonban nem tudtak segíteni számottevően. Európa több országa számára a Marshall-segély jelentett némi reményt, de a spanyolok ebből nem részesedhettek: hiába hevert romokban az ország, az nem a második világháborús részvétel, hanem a korábbi polgárháború miatt történt, így a segélyben nem részesülhetett. A korábban Franco által legyőzött, most emigrációban élő köztársasági kormány, tárgyalásokat kezdeményezett a győztesekkel annak érdekében, hogy támogassák – akár harcok árán is – a Spanyolországba való visszatérésüket, mert ők lehetnének az egyetlen reális, demokratikus alternatívája az általuk fasisztának nevezett rezsimnek. Ezzel párhuzamosan, bízva a spanyol kormány gyengeségében és a tengelyhatalmak bukása következtében felálló „magányában”, Dél-Franciaországban aktivizálták magukat a spanyol kommunista gerillák, akik 9 ezer fős különítménnyel kezdtek szabotázsakciókba Észak-Spanyolországban. (Orella Martínez 2009) Francónak súlyos belföldi problémákkal kellett szembenéznie, amelyeket csak tetézett a világháború végkimenetele; megoldásként az eddig is keménykezű diktatúra még kegyetlenebbé válása kínálkozott.

A nemzetközi környezet azonban hamarosan megváltozott, mert a hidegháború átrendezte az erőviszonyokat és a prioritásokat. A nyugati hatalmak, elsősorban az Amerikai Egyesült Államok és Nagy-Britannia számára a kommunizmus elleni harc vált elsődleges céllá, a Szovjetunió pedig a legfőbb ellenfélle. Ebben az új helyzetben a már

az 1930-as évektől kezdődően eltökélt antikommunista Francisco Franco tábornok szerepe felértékelődött, hasznosnak bizonyult egy szövetséges az Ibériai-félszigeten. Az 1950-es évek elejétől számos gazdasági és katonai jellegű együttműködés került aláírásra Spanyolország és az USA között, majd 1955-ben a hispán ország az ENSZ-be is felvételt nyert. Annak érdekében, hogy az országa még elfogadhatóbbnak tűnjön és a külföld valódi partnerként tekintsen rá, az 50-es évek végétől fokozatos nyitási politikát folytatott, a diktatúra „puhulni” kezdett. Mindez azonban messze nem volt demokráciának tekinthető, maradt az egypártrendszer és a katonai alapon nyugvó diktatúra, de biztosította, hogy a tábornok haláláig, 1975-ig fennmaradjon a rendszer. Nem túlzás tehát azt állítani, hogy Franco diktatúráját a második világháború majdnem eltörölte, de a hidegháború megmentette.

IRODALOM

- Alpert, Michael (2009) Spain and the Jews in the Second World War. *Jewish Historical Studies*, Vol. 42. 201–210.
- Caballero Jurado, Carlos (2019) *Historia completa de los voluntarios españoles de Hitler. De 1941 a la actualidad*. Madrid, La Esfera de los Libros.
- Collado Seidel, Carlos (1992) España y los agentes alemanes 1944–1947. Intransigencia y pragmatismo político. *Espacio, tiempo y forma. Serie V. Historia Contemporánea*, No. 5. (431–482).
- Espada, Arcadi (2013) *En nombre de Franco. Los héroes de la embajada de España en el Budapest nazi*. Barcelona, Espasa Libros.
- García Pérez, Rafael (1994) *Franquismo y Tercer Reich: las relaciones económicas hispano-alemanas durante la Segunda Guerra Mundial*. Madrid, Centro de Estudios Constitucionales. 385–387.
- Harsányi Iván (2004) Meggyőződés vagy kötelességteljesítés. Ángel Sanz Briz szerepe az üldözött magyar zsidók életében (1944). In: Anderle Ádám (2004) szerk. *Zsidóság a hispán világban*. Szeged, SZTE Hispanisztika Tanszék. (95–108).
- Juárez Camacho, Francisco Javier (2016) El espionaje alemán en España a través del consorcio empresarial SOFINDUS.

- Diacronie. Studi di Storia Contemporanea*, No. 28. Elérhető: <https://journals.openedition.org/diacronie/4795>,
- Katona Eszter (2007) *Olasz-spanyol kapcsolatok a második világháború éveiben*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem.
- Leitz, Christian (1996) *Economic Relations between Nazi Germany and Franco's Spain 1936–1945*. Oxford, Clarendon Press. 170–196.
- Lénárt T. András (2020) A spanyol változat – Fordítók és tolmácsok a Franco-diktatúrában. *Aetas*, 35. évf. 2. sz. (26–36).
- Lénárt T. András (2019) A fasizmus változatai Spanyolországban. *Világtörténet*, 9. (41.) évf. 4. sz. (585–598).
- Lénárt T. András (2018) *A spanyol film a Franco-diktatúrában. Ideológia, propaganda, filmpolitika* (második, átdolgozott kiadás). Szeged, JATE Press.
- Moradiellos, Enrique (2005) *Franco frente a Churchill: España y Gran Bretaña en la Segunda Guerra Mundial (1939–1945)*. Barcelona, Ediciones Península.
- Orella Martínez, José Luis (2009) El nuevo estado español, después de la guerra (1939–1945): In: Paredes, Javier (2009) ed. *Historia de España contemporánea*. Barcelona, Sello Editorial. (771–791).
- Preston, Paul (1998) *Franco, Caudillo de España*. Barcelona, Mondadori. 481–494.
- Preston, Paul (1992) Franco and Hitler: the myth of Hendaye 1940. *Contemporary European History*, Vol. 1. No. 1. (1–16).
- Rodao García, Florentino (2004) Franco contra el Imperio japonés. Guerra a los bárbaros del Oriente. *Clío. Revista de historia*, No. 32. (18–25).
- Tusell, Javier (2007) *Historia de España en el siglo XX*, Tomo 3. Madrid, Taurus. 121–125; 152–153.
- Wingate Pike, David (2008) *Franco and the Axis Stigma*. New York, Palgrave Macmillan. 43–49